

УДК 347.965

Рима Римарчук

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
rimma2@ukr.net

Світлана Сорока

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”
soroka.sv66@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ АДВОКАТА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

<http://doi.org/10.23939/law2020.25.167>

© Римарчук Р. М., Сорока С. О., 2020

Досліджено законодавство, яке регулює участь адвоката у цивільному процесі України. Проаналізовано діяльність адвокатів як правового інституту, який стоїть на захисті прав громадян і відображає стан і рівень демократії в країні. Від того, наскільки він стабільний, має чітку організацію, керується законами та є захищеним, значною мірою залежить упевненість кожного члена суспільства у своєму добробуті, в успішності підприємницької діяльності.

Ключові слова: суд, адвокат, правосуддя, права громадян, представництво, судовий захист, адвокатська етика, права адвоката.

Постановка проблеми. З моменту набуття правового статусу адвоката і отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України адвокат наділяється професійними правами. Досліджуючи права адвокатів, потрібно враховувати, що права адвоката – це не засоби, які необхідні лише йому самому [1, с. 71]. Відповідно, кожне порушення професійних прав і гарантій адвоката водночас називають порушенням прав людини його клієнта [2, с. 3]. Права адвоката встановлені в інтересах як особи-клієнта, так і усього суспільства загалом.

Мета статті – дослідити законодавство щодо правового регулювання участі адвоката в цивільному процесі України.

Аналіз дослідження проблеми. Проблеми діяльності інституту захисників у цивільному процесі, місця захисників у суспільстві, професійні права й обов’язки захисників досліджували ще у кінці XIX – на початку XX ст. (І. Бентам, Є. В. Васьковський, М. Джаншиєв, А. Ф. Коні, М. Молло, Е. Пікар, І. Я. Фойницький). Вагомий внесок у розробку проблеми зробили такі науковці-процесуалісти, як Я. С. Аврах, С. А. Альперт, М. Ю. Барщевський, О. Д. Бойков, Т. В. Варфоломеєва, Д. П. Ватман, Ю. М. Грошевий, З. З. Зінатулін, Я. С. Кисельов, Л. Д. Кокорєв, В. В. Леоненко, В. Г. Лукашевич, Є. Г. Мартинчик, В. В. Медведчук, Я. О. Мотовіловкер, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, С. В. Натрускін, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, Й. Д. Перлов, І. Л. Пет-

рухін, М. М. Полянський, Г. М. Резнік, В. М. Савицький, О. Д. Святоцький, М. І. Сірий, Ю. І. Стецовський, М. С. Строгович, А. Л. Ципкін, М. І. Чворткін, М. О. Чельцов, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, В. К. Шкарлупа, Ю. П. Янович, О. Г. Яновська та ін.

Виклад основного матеріалу. Професійні права адвоката закріплені як в національному законодавстві (Конституція України, Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, процесуальні кодекси), так і в міжнародних актах (зокрема, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, Основні положення ООН про роль адвоката, Рекомендація (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу професійної діяльності адвокатів, акти Ради адвокатських і правових товариств Європи (ССВЕ) тощо). Центральною статтею, що визначає професійні права адвокатів є стаття 20 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [3]. При чому вона не закріплює вичерпного списку прав, оперуючи термінами “зокрема” та право “користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами”.

Зокрема, порядок реалізації права адвоката збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, фактично відсутній у законодавстві України. Адвокатам відмовляють у доступі до матеріалів справи, створюють перешкоди до вчасного доступу до доказів, думкою незалежних експертів-свідків нехтують на користь “офіційно санкціонованих” експертів-свідків, часто адвокати не можуть опитати свідків (фактичних і експертів) тощо.

Так, можна класифікувати права та виділити права, які пов’язані з виконанням договору про надання правової допомоги; а також права, які пов’язані з адвокатським самоврядуванням. О. Г. Яновська пропонує виділяти такі групи професійних прав адвокатів з огляду на їх спрямованість: 1) права адвоката, реалізуючи які адвокат одержує необхідну інформацію для успішного здійснення своєї діяльності; 2) права адвоката, реалізація яких дає йому можливість активно брати участь у процесі захисту прав та законних інтересів своїх клієнтів; 3) права адвоката, реалізуючи які він сприяє об’єктивності розгляду справ своїх клієнтів, а також охороняє від можливих і захищає від допущених порушень свої права і права особи, інтереси якої він представляє. Недоліком зазначеної класифікації є те, що в ній не врахована група прав, реалізація яких спрямована на захист інтересів самого адвоката.

Відповідно до п. 21 Основних положеннях ООН про роль адвоката обов’язком компетентних влад є забезпечення адвокату можливості своєчасно знайомитися з інформацією, документами і матеріалами справи, аби мати можливість надавати ефективну правову допомогу своїм клієнтам. Доступ повинен надаватися вчасно й у найкоротші строки [4]. Однак практика свідчить про поширеність випадків необґрунтованого продовження цього строку до двадцяти робочих днів (ч. 2 ст. 24 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”) [3].

Так, адвокат має право не лише звертатися з адвокатськими запитами, а також отримувати відповідну інформацію та документи, що є невід’ємною частиною права на запит. Саме такі зміни передбачені у проєкті Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, підготовленому Радою з питань судової реформи. Метою закріплення професійних прав і обов’язків адвоката є передусім сприяння належному захисту прав клієнта.

Метою діяльності Комітету є захист професійних, соціальних та інших прав адвокатів, організація сприяння забезпечення гарантій адвокатської діяльності та забезпечення необхідних умов для ефективного та якісного виконання адвокатами своїх професійних обов’язків. Також Радою адвокатів був затверджений Порядок дій із питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів. Однак практика свідчить про те, що зазначений підрозділ несповна досягає цілей діяльності, процедура реагування на порушення потребує багато часу, а більшість адвокатів вважає їх недостатніми.

Відповідно, на сьогодні не існує комплексної системи для швидкого й ефективного реагування на порушення професійних прав і гарантій адвокатів. Крім того, з боку органів адвокатського самоврядування необхідне розроблення легкодоступних інформаційних ресурсів, які б містили

узагальнену і комплексну інформацію щодо порушення професійних прав і гарантій адвокатів. Більше того, зауважують, що саме управління інформацією є основою системи захисту прав і гарантій адвокатів. Усі зацікавлені сторони повинні точно знати: скільки порушень відбувається, які це види порушень, де відбуваються порушення та хто несе за них відповідальність. Поширення такої інформації забезпечить гласність і суспільний резонанс у зв'язку із порушенням професійних прав і гарантій адвокатів, що, своєю чергою, сприяло би попередженню порушень із метою уникнення негативного публічного розголосу. Натомість на установи різних форм власності, державні органи тощо, які толерують незаконне поведіння своїх співробітників і посадових осіб щодо адвокатів, необхідно чинити політичний і громадський тиск. Реалізація професійних прав адвоката також залежить від уміння самого адвоката користуватися наявними правовими інструментами. Зокрема, як зазначає В. Загарія, адвокати мають активніше відстоювати своє право на отримання інформації під час надання правової допомоги клієнту [5].

Адвокати завжди повинні бути і повинні вважати себе частиною системи захисту прав і гарантій адвокатів [6, с. 10]. Посиленню таких умінь адвоката можуть сприяти тренінги, семінари, поширення інформаційних матеріалів, проведення зустрічей адвокатів на різних рівнях, навчання користування соціальними мережами та цифровими технологіями у професійних цілях тощо. Процес реалізації прав адвоката не є одностороннім і не залежить лише від адвоката. Оцінка практики порушення прав адвоката дає змогу зробити висновок, що для сприяння реалізації адвокатом його прав необхідно зменшити дискреційні повноваження органів державної влади чи посадових осіб у сфері реалізації адвокатом професійних прав.

Зокрема, О. Г. Яновська зазначає, що права забезпечені тим надійніше, що меншим є елемент власного розсуду слідчого, прокурора, державного службовця, суду в оцінюванні того, чи знаходяться дії адвокатів у межах, визначених законом. Крім того, необхідне чітке визначення законом підстав відмови адвокату в реалізації його права органом державної влади, його посадовою особою, а також фізичною чи юридичною особою.

Справді, адвокат бере участь у цивільних справах як представник осіб справи. Його наділено загальними цивільними процесуальними правами таких осіб, а також спеціальними цивільними процесуальними правами представника. Водночас адвокат наділений відповідним матеріально-правовим статусом, який, здавалося б, певним чином має впливати на його процесуальний статус. Відтак для початку визначимо, чи наділяють адвоката як представника у цивільному процесі спеціальними цивільними процесуальними правами, враховуючи його матеріально-правовий статус адвоката як професійного захисника.

Адвоката наділено такими спеціальними правами: звертатися з адвокатськими запитами, зокрема щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб) (п. 1); збирати відомості про факти, які можна використати у цивільному процесі як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою (п. 7); застосовувати технічні засоби, зокрема для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом (п. 8); посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів (п. 9); одержувати письмові висновки фахівців, експертів із питань, що потребують спеціальних знань (п. 10); користуватися іншими правами, передбаченими законом (п. 11).

У зв'язку із наділенням адвоката ширшим, порівняно з іншими договірними представниками, правовим статусом у науковій літературі періодично актуалізують дискусію з приводу того, чи доцільно допускати до участі у справі з наданням цивільного процесуального правового статусу представника осіб, які не володіють спеціальними знаннями в галузі права.

Окремі науковці стверджують, що зважаючи на інтереси, які правильно розуміються, громадян, яким необхідно гарантувати певний рівень компетентності юридичної допомоги в суді, варто було б законодавчо закріпити правило про обов'язкове ведення справ через адвокатів (правило про адвокатську монополію) хоча б для судів певної ланки або певних категорій справ, а також розширити перелік осіб, які не можуть бути представниками в суді [7, с. 211].

Виконуючи дослідження щодо участі адвоката у цивільному процесі України, звернімо увагу й на проблему множинності зазначених суб'єктів під час розгляду й вирішення цивільних справ.

І. А. Павлуник вважає, що, розглядаючи питання щодо множинності представників на боці однієї особи, необхідно враховувати таке:

а) за одночасної участі у процесі кількох представників з боку тієї чи іншої особи, вони мають погоджувати між собою правову позицію у справі;

б) виникнення між ними суперечностей під час судового розгляду справи є недопустимим;

в) процесуальні дії, вчинені одним із представників у межах наданих йому стороною повноважень, потрібно розглядати як такі, що вчинюються за згодою інших представників, які виступають на боці цієї ж сторони;

г) довіритель може розподілити обсяг процесуальних дій між кількома представниками, визначивши ті дії, що їх вправі вчиняти кожен із них [8].

Отже, посвідчивши повноваження адвокатів за їх множинності, варто звернути увагу ще на один момент: у кожній довіреності доцільно зазначати, що “найбільш значущі” процесуальні дії від імені довірителя, такі, наприклад, як визнання позову, укладення мирової угоди тощо, можуть бути реалізовані адвокатами лише за умови їх спільної згоди. У такому разі позиція особи, яку представляють, виявиться більш захищеною.

Щодо інших видів правової допомоги, які може надавати адвокат своїм клієнтам у цивільному судочинстві, в Законі України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” подано такі види адвокатської діяльності: 1) з надання правової інформації; 2) з надання консультацій і роз'яснень із правових питань; 3) правовий супровід діяльності клієнта; 4) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також сприяння їх відновленню в разі порушення (п. б ч. 1 ст. 1 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”). У цій частині види адвокатської діяльності відповідають тим видам правової допомоги, які надаються “особами, які надають правову допомогу” та є різновидом “інших учасників цивільного процесу” [3].

Щодо участі адвокатів у наданні безоплатної вторинно правової допомоги, то здійснюється це на підставі укладених між тими адвокатами, яких включено до відповідного реєстру, та центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги контрактами для надання такої допомоги на постійній основі. Вказані положення закріплено в п. 6 ч. 1 ст. 17 Закону України “Про безоплатну правову допомогу”. У п. п. 7–10 ч. 1 ст. 17 Закону України “Про безоплатну правову допомогу” врегульовано також інші питання надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги, наприклад: порядок укладення центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги договорів з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, про надання такої допомоги на тимчасовій основі (на підставі окремих договорів про надання послуг); видачу доручень для підтвердження повноважень адвоката для здійснення представництва інтересів особи в судах; ухвалення рішення про заміну адвоката (наприклад, у випадках хвороби останнього, неналежного виконання ним своїх зобов'язань за умовами договору, недотримання адвокатом порядку надання безоплатної вторинної правової допомоги, а також у разі вилучення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу), тощо [9].

Щодо повноважень адвоката як суб'єкта надання безоплатної вторинної правової допомоги в цивільному процесі, відповідно до положень ст. 25 Закону України “Про безоплатну правову допомогу”, адвокат має такі права:

1) представляти права й законні інтереси осіб, які потребують безоплатної вторинної правової допомоги, у судах на підставі доручення центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

2) запитувати та отримувати документи й інші матеріали або їх копії, необхідні у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правової допомоги в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

3) збирати відомості з метою використання їх під час захисту прав і законних інтересів осіб, які мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги;

4) ознайомлюватись в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях із необхідними для забезпечення ефективного правового захисту документами, крім тих, що є державною таємницею;

5) право на належну оплату діяльності з надання безоплатної вторинної правової допомоги [9].

Отже, адвокатуру можна зарахувати до соціальних інститутів. Вона виконує як державно значимі функції, так і завдання, які обумовлені приватними інтересами фізичних та юридичних осіб. Адвокатів наділяють професійним імунітетом. Це зумовлено тим, що адвокат – єдиний суб'єкт надання кваліфікованої юридичної допомоги, захищений адвокатською таємницею та гарантіями невторчання в професійну діяльність, самостійно вибирає форму організації своєї діяльності і несе повну відповідальність перед клієнтом та підлягає суду адвокатського товариства через відповідні органи корпоративного товариства у разі порушення норм професійної етики.

Висновки. Адвокатська діяльність є особливим різновидом соціально-правової діяльності, яка, хоча і здійснюється переважно в приватних інтересах, загалом має публічний характер. Істотно завдяки саме цій діяльності забезпечується дієвість правового регулювання, зокрема створюються умови для дотримання і використання громадянами діючих у суспільстві правових норм, а також для здійснення контролю за правильністю застосування законів органами державної влади, установами, громадськими об'єднаннями, органами місцевого самоврядування та посадовими особами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барщевський М. Ю. Адвокатская этика. М.: Профобразование, 2000. 312 с. 2. Бібіло В. Н. Конституционные принципы правосудия и их реализация в стадии исполнения приговора. Минск: Университетское, 1986. 160 с. 3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076–VI URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page2>. 4. Варфоломеева Т. Процесуальні, криміналістичні та етичні аспекти захисту. *Вісник Академії правових наук України*. К. 2002. № 3 (30). С. 142–145. 5. Дзера О. В. Способи захисту цивільних прав та інтересів у сучасному цивільному праві України. *Актуальні проблеми приватного права України*: зб. ст. до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Н. С. Кузнецової. К.: ПрАТ “Юридична практика”, 2014. С. 238. 6. Бірюкова А. Проблемні аспекти здійснення захисту та надання правової допомоги адвокатами. *Юридична Україна*. 2005. № 1. С. 49. 7. Гаркавенко О. В. Доказування стороною захисту та потерпілим як не уповноваженими учасниками кримінального провадження. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Право*. К. 2014. № 1. С. 211. 8. Павлуник І. А. Представництво в цивільному процесі: : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2002. 252 с. 9. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06. 2011 р. № 3460–VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

REFERENCES

1. Barshhevs`ky`j M. Yu. Advokatskaya ety`ka. [Attorney`s ethics] Moskva: Profobrazovany`e, 2000. 312 s.
2. Bibilo V. N. Konstytuty`onnyye pry`ncy`py pravosudy`ya y` y`x realy`zacy`ya v stady`y` y`spolnny`ya pry`govora. [Constitutional principles of justice and its enforcement at the stage of verdict] My`nsk: Uny`versy`tetskoe, 1986. 160 s. 3. Pro advokaturu ta advokats`ku diyal`nist` : Zakon Ukrayiny` vid 05.07.2012 r. # 5076–VI [On the advocacy and attorney`s activity: Law of Ukraine] URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/page2>. 4. Varfolomeyeva T. Procesual`ni, kry`minalisty`chni ta ety`chni aspekty` zaxy`stu. [Procedural, criminalistics and ethical aspects of defense] Visny`k Akademiyi pravovy`x nauk Ukrayiny`. Ky`yiv. 2002. # 3 (30). S. 142–145. 5. Dzera O. V. Sposoby` zaxy`stu cy`vil`ny`x prav ta interesiv u suchasnomu cy`vil`nomu pravi Ukrayiny`. [On the approaches to the defense of civil rights and interests in the contemporary civil law of Ukraine] Aktual`ni problemy` pry`vatnogo prava Ukrayiny` : zb. st. do yuvileyu d-ra yury`d. nauk, prof. N. S. Kuznyeczovoyi. Ky`yiv: PrAT “Yury`dy`chna prakty`ka”, 2014. S. 238. 6. Biryukova A. Problemni aspekty` zdzijsnennya zaxy`stu ta nadannya pravovoyi dopomogy` advokatamy`. [On the issues of ensuring defense and legal assistance

by attorneys] Yurydychna Ukrayina. 2005. # 1. S. 49. 7. Garkavenko O.V. Dokazuvannya storonoyu zaxy`stu ta poterpily`m yak ne upovnovazheny`my` uchasny`kamy` kry`minal`nogo provadzhennya. [*Probation by attorney and victim as non authorized parties of criminal procedure*] Naukovy`j visny`k Akademi`i munitsy`pal`nogo upravlinnya: Pravo. Ky`yiv. 2014. # 1. S. 211. 8. Pavluny`k I. A. Predstavny`cztvo v cy`vil`nomu procesi: [*Representation in civil procedure*] dy`s. ... kand. yury`d. nauk: 12.00.07. Ky`yiv, 2002. 252 s. 9. Pro bezoplatnu pravovu dopomogu: [*On the legal assistance, free of charge*] Zakon Ukrayiny` vid 02.06. 2011 r. # 3460–VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

Дата надходження: 27.01.2020 р.

Рима Римарчук, Светлана Сорока

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УЧАСТИЯ АДВОКАТА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Исследовано законодательство, которое регулирует участие адвоката в гражданском процессе Украины. Проанализирована деятельность адвокатов, как правового института, который стоит на защите прав граждан и отражает состояние и уровень демократии в стране. От того, насколько он стабилен, имеет четкую организацию, руководствуется законами и является защищен, в значительной степени зависит уверенность каждого члена общества в своем благополучии, в успешности предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: суд, адвокат, правосудие, права граждан, представительство, судебная защита, адвокатская этика, права адвоката.

Ryma Rymarchuk

Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Civil Law and Procedure
Ph. D., Assoc. Prof.

Svitlana Soroka

Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure,
Ph. D., Assoc. Prof.

LEGAL REGULATION OF ATTORNEY'S PARTICIPATION IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

The legislation governing the participation of a lawyer in the civil process of Ukraine has been analyzed. The activity of lawyers as a legal institute, which stands for the protection of citizens' rights and reflects the state and level of democracy in the country, is elaborated. Considering how stable it is, has a clear organization, is governed by the laws and is protected depends largely on the confidence of each member of society in their well-being and in the success of their business activities.

Key words: court, attorney, justice, citizens rights, representation, judicial protection, advocacy ethics, lawyer's right.